

ДІАЛОГІЗОВАНИЙ МОНОЛОГ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ САМОТНОСТІ ПЕРСОНАЖІВ У НОВЕЛІСТИЦІ В. СТЕФАНИКА

Казанова Ольга Валеріївна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ORSID ID: 0009-0001-2012-5447

У статті досліджено специфіку реалізації прямого мовлення героїв у новелістиці В. Стефаніка. Визначено, що більшість творів, основою сюжету яких є зображення екзистенційних станів, переживань, почуттів, побудовано у формі діалогізованого монологу. У центрі уваги автора опинилися не лише злидні селянського існування, а й сприйняття тієї дійсності самими героями, вияв їхніх екзистенційних переживань. Через монологічні висловлювання героїв передано події, що становлять ретроспективне осмислення минулого.

Реплікація монологічного мовлення виявляє інтенції його діалогізації, тобто орієнтацію героїв на уявленого співбесідника. Стан тривоги, напруження у творах В. Стефаніка передається через схвильовані інтонації, синтаксичну структуру монологу, розбитого на короткі абзаци. Визначено, що характерними для мовлення стають фрагментарність, асоціативний монтаж, переплетення минулого і теперішнього. Це зумовлює динаміку емоцій і почуттів героїв. Напруга сценки також досягається завдяки відсутності детальних описів, портретних характеристик героїв. Особливостями такої драматизованої комунікації стають певне спрямування, внутрішня апелятивність до реципієнта (читача). У читача виникає враження, що він ніби присутній під час сценічного втілення внутрішніх переживань героя на виставі «театру свідомості». Реалізується композиційний прийом «сцени на сцені» (тексту в тексті). Доведено, що пряме мовлення героїв стає своєрідним засобом авторського психологізму. В. Стефанік, певним чином «драматизуючи» прозу, прагне не «розповісти» про події, не виявити авторську оцінку та розуміння, а «показати» внутрішні переживання персонажів, сконцентрувати увагу читача на більш драматичних, емоційних життєвих ситуаціях. Отже, новаторство малої прози В. Стефаніка виявляється у видозміні сюжетно-композиційних, наративних властивостей творів, засобів характеротворення та зображення образів персонажів.

Ключові слова: мовлення, композиція, сюжет, реципієнт, психологізм.

Kazanova Olga. Dialogued monologue as a means of expressing the loneliness of the characters in the novelistic of V. Stefanyk

The article examines the specifics of the implementation of direct speech by heroes in V. Stefanyk's short stories. It is determined that most of the works, the plot of which is based on the depiction of existential states, experiences, and feelings, are constructed in the form of a dialogized monologue. The author's focus is not only on the poverty of peasant existence, but also on the perception of that reality by the characters themselves, the expression of their existential experiences. Through the characters' monologues, events are conveyed that constitute a retrospective understanding of the past. Replication of monologue speech reveals the intentions of its dialogization, that is, the orientation of the characters to the imaginary interlocutor. The state of anxiety, tension in the works of V. Stefanyk is conveyed through excited intonations, the syntactic structure of the monologue, divided into short paragraphs. It is determined that fragmentation, associative montage, interweaving of the past and the present become characteristic of speech. This determines the dynamics of the emotions and feelings of the characters. The tension of the scene is also achieved due to the absence of detailed descriptions, portrait characteristics of the characters. A feature of such dramatized communication is a certain direction, internal appeal to the recipient (reader). The reader gets the impression that he is present during the stage embodiment of the character's inner experiences in the performance of the "theater of consciousness".

The compositional technique of “scene on stage” (text in text) is implemented. It is proven that the direct speech of the characters becomes a kind of means of the author’s psychologism. V. Stefanyk, in a certain way “dramatizing” prose, seeks not to “tell” about events, not to reveal their author’s assessment and understanding, but to “show” the inner experiences of the characters, to concentrate the reader’s attention on more dramatic, emotional life situations. Thus, the innovation of V. Stefanyk’s short prose is manifested in the modification of the plot-compositional, narrative properties of the works, the means of character formation and the depiction of the characters’ images.

Key words: *speech, composition, plot, recipient, psychologism.*

Вступ. У настроєвій палітрі новелістики В. Стефаника переважають мотиви трагічного світовідчуття, відтворення екзистенційних станів та проблем самотніх, відчужених у цьому світі людей. Письменник прагнув показати життя селян таким, яким воно є: неприкрашеним, сповненим різних суперечностей, драматичних колізій. Велике враження на сучасників письменника справили цілковито оригінальна художня манера та стиль В. Стефаника, які виявлялись у своєрідних способах змалювання подій, майстерності сугерувати зображення, наповнити його яскравими експресивно-виражальними можливостями, що справляє неповторний емоційний ефект на читача. Так, О. Грушевський уважав прозу В. Стефаника цілком новаторською в контексті літературних змін перехідної доби. Зокрема, критик проаналізував характерні способи оповіді в новелах письменника, у яких автор нівелював маніфестацію авторської свідомості, оцінок, суджень, натомість художньої переваги набувало пряме мовлення героїв. «...З автора досить, що він вибрав тему, подію, ситуацію і його завдання примусити кожен дієву особу говорити по своєму, не даючи від себе ніяких пояснень, ніяких оцінок... Більш ілюзії безпосередньої дійсності має детально передана розмова дієвих осіб, і такі гарно передані розмови мають для читача більш переконуючої ваги», – зазначав О. Грушевський [1, с. 27–28]. У монологах та діалогах безпосередньо виявляються емоції, почуття, думки героїв, що надавало оповіді надзвичайної емоційності.

Мета статті – дослідити специфіку реалізації форми діалогованого монологу у новелістиці В. Стефаника в аспектах психологізму, формально-стильових ознак, а також інтенцій жанрових модифікації малої прози перехідної доби в контексті родо-жанрового синтезу.

Результати. Своєрідність авторського стилю В. Стефаника літературознавці визна-

чали в умінні надзвичайно стисло й експресивно відтворювати події у творах. Так, образок В. Стефаника «Святий вечір» своєю поетикою нагадує драматичний замальовок, де основним предметом зображення стає мовлення-мислення старої хворої селянки, яка у святий вечір залишилася зовсім безпомічна у нетопленій хаті.

Через монологічні висловлювання героїні розвивається сюжет твору, що становить ретроспективне осмислення пройденого життя, а також про смерть старої жінки як про звільнення її від страждань, а сина – від зайвого тягаря.

«...Вечір ловив за очі і баби вже не було видно, лишень єї молитви розходилися з печі по хаті.

Галуззя грушки шморгало у вікна, а шибки дзеленькотіли.

– Колідує мені, грушечко, колідує, бо ніхто міні цього вечера не заколідує, такого великого вечера лиш ти бабі колідуєш [3, с. 87]».

Ситуація самотності старої селянки, занедбаності, неприйняття дійсності, на яку вона приречена, провокує бажання емоційно звільнитися від власних переживань та почуттів, і це передається у слові. Хвора жінка звертається до неживих предметів (до грушки, що хитається на вікні у хаті), а згодом до померлого чоловіка:

«...Дрантивим голосом цілу коляду відколядувала.

– Тепер увесь мир, увесь рід колідує і веселитси, а я собі грушечков, ми обі собі. А оцеї, грушечко, стародавньої мому Митрові...

...Пиля.

– Ой не твоя! Я собі без тебе раду дала, я собі торби пошила та й межі люди пішла. Як-єм з торбою за твій поріг переступила тай я вже не твоя газдиня, нема рихту... [3, с. 87]».

Реплікація монологічного мовлення виявляє інтенції його діалогізації, тобто орієнтацію героїні на уявлюваного співбесідника. Стан тривоги, напруження у творах В. Сте-

фаника сугерується через схвильовані інтонації, синтаксичну структуру монологу, розбитого на короткі абзаци. Уявне «сповідання» героїні перед померлим чоловіком є своєрідним претекстом зображеної ситуації. Це дає можливість читачеві глибше осмислити конфлікт твору та збагнути суть представленої ситуації.

У творах В. Стефаніка діалогізація монологічного мовлення є явищем доволі поширеним. Такий прийом спостерігаємо в образках та новелах «Синя книжечка», «Портрет», «Діти», «Шкода», «Дурні баби», «Ангел», «Стратився»; у поезіях у прозі «Вночі», «Раненько чесала волосся»; у публіцистичних творах, літературно-критичних статтях тощо. А. Островська зазначає, що «...уникаючи прямих форм вираження свого ставлення до зображеного, В. Стефанік у своїх творах розширює «зону героя»... Самосвідомість героя і його слово про себе стають у новелі «Синя книжечка» домінантою її побудови. Образ Антіна розкривається через діалогічне ставлення до самого себе. Він розмовляє з відсутнім співбесідником (діатриба) [2, с. 82]». Важливим в образку-сценці «Синя книжечка» є відображення жорстокої соціальної дійсності – селянин, який залишається без власного майна, але не менш важливою стає сфера роздумів про неї головного героя. Мовлення Антіна уривчасте, репліки хаотичні, експресивно насичені. Схвильовані інтонації відбито у формальній організації мовлення, яке розбито на дискретні фрази, поділено на репліки. Через монолог відтворюються не лише події з життя героя, а й стан збентеження, розчарування, надриву. Герой змирився зі своїм складним становищем, зневірився, утратив надію, що зможе виправити помилки у своєму житті:

«...Продав – та й авус! Не моє – та й решта! Не мо-е-є!...

– А мені жель, не жель, ні! Але таки гину... Сиджу я та реву, та реву, так реву, як би з ні хто паси дер [3, с. 13]».

Селянин вимовляє свій монолог голосно, немов на сцені, виправдовуючись перед іншими людьми (які, можливо, й не чують його). Французький театрознавець і теоретик драми П. Паві помітив, що такі висловлювання адресовані до глядачів (читачів), які виступають у ролі «спільників» чи «під-

слухувачів» [4]. Особливістю драматизованої комунікації є саме така спрямованість на імпліцитного реципієнта (читача), який не просто дізнається про події через пряме мовлення героя, але уявно займає позицію іншого «актора» в мовленнєвій ситуації. Тобто внутрішня апелятивність та прагматика мовлення виявляють «авторський задум», за яким читач стає «...вписаним до проекту тексту і його виконання» [5, с. 50–52].

Через комунікацію героїв письменник передавав експресивно-динамічний розвиток внутрішніх психологічних конфліктів, що «роздирали» їхні душі. Такий «драматичний спосіб» представлення подій може бути проінтерпретований із позицій наративної перспективи «драматизації свідомості» героїв (за концепцією П. Лаббока). Незвичайні, трагічні події відбиваються крізь призму індивідуальних станів діючих осіб, які заново осмислюють і відтворюють їх у своїй уяві. Мовленнєва ситуація у такий спосіб наближається до «драми свідомості».

Показовою у цьому плані, на нашу думку, є новела «Лист». Тут діалогічна ситуація формується незвичним способом. З одного боку, учасником комунікації стає баба Грициха, що отримує від заарештованого сина листа. А з іншого – арештант Федір, який у формі листа звертається до своїх рідних. Читаючи послання, стара мати відповідає синові, ніби насправді з ним розмовляє:

« – ...Ой синку, сину, тото-с діти осиротив, – шептала баба».

Або: «– Ой синку, не бери ти собі такий великий туск до голови – крикнула баба, як би осе Федір говорив до неї, а не писав» [3, с. 96].

Формою представлення голосу Федора стає його «письмовий» монолог із підкресленою адресацією. Через лист арештант звертається до рідних людей, сподівається на їх розуміння, підтримку. Отже, домінантним у творі стає діалогізований монолог, що втілює безпосередню апеляцію до наявного слухача, який залишається мовчазним. Монолог ув'язненого реалізується як осмислення героєм колізій минулого життя. Це історія, що складається з фрагментарних спогадів Федора з дитинства, часів арешту та інших випадків з життя, представлених у творі крізь призму уявлень героя. Його спогади утворюють ніби автономну сюжетну

лінію, пов'язану з основною подією твору. Усе минуле ніби заново «розігрується» у свідомості селянина, ніби заново він переживає усі події. Федір ніби «бачить», як він колядує у дитинстві, як «потім ми парубками вже ходили із скрипков колєдувати», як померла кохана дружина. Чітко уявляє сцену її похорону, що постає у пам'яті героя настільки виразно, що набуває темпоральних ознак теперішнього часу:

«...Та ми си принижує похорон Настин.

Йдете ви, ідуть діти за деревищем, ідуть люде. А хоругвами вітер носит та й питає: а чоловік цеї жінки де подівси?

А подерта хорогва єму все каже: в Станіславі, в кременалі» [3, с. 97].

У читача виникає враження, що він ніби присутній під час сценічного втілення внутрішніх переживань героя. Реалізується композиційний прийом «сцени на сцені» (тексту в тексті).

Типовий композиційний принцип сюжетного відтворення подій спостерігається в образку-сценці «Похорон». Після невеликого оповідного опису «похоронної ходи» подається монолог жінки, звернений до інших селян. Діалогізований монолог реалізується як спогади про померлого хлопчика. Виявляється сприйняття жінкою його трагічної долі:

«Одна жінка плаче, а друга їй каже:

– Як був здоровий, то грався цілий день коло моєї будки... Курятко без квочки, ну кажу вам, як курятко... Най бог запише мені лишень тоті булки, що я єму надавала...

Жінка плаче дальше.

– Осінь, осінь єго доконала, сирий люфт і студінь. Бо ви цілий день не бували в хаті, а єго різало без вас та й зарізало...

Якби хто під ним вогонь розіслав, а єго кісточки як полінця накидав, аби горіли...» [3, с. 145–146].

Драматична акція розвивається у спогадах селянки, у її уяві, а не зовні. Проте переповідання подій героїнею додає оповіді відтінків достовірності, реалістичності. Фрагменти з життя померлого хлопчика представляються у творі не як повідомлення про факти, а як фрагмент життя, що переживається ніби вперше. Характерним для мовлення стає фрагментарність, асоціативний монтаж, переплетення минулого і теперішнього. Це зумовлює динаміку емоцій й почуттів героїв.

Напруга сценки також досягається завдяки відсутності детальних описів, портретних характеристик героїв. Вимальовуються лише «психологічні образи» персонажів, особливості характеру яких розкриваються безпосередньо у мовленні. У центрі уваги автора опинилися не лише злидні селянського існування, а й сприйняття тієї дійсності самими героями, вияв їхніх екзистенційних переживань. Це передусім пов'язане зі стильовою домінантою його творчості (експресіоністичними тенденціями). Адже у новелах відтворюються вкрай напружені ситуації з життя героїв, сюжет насичено трагічними фактами та картинами, гіперболізованим драматизмом представлених подій. Герої постійно перебувають у напруженому конфлікті не лише між собою, а й із власною долею, навколишньою дійсністю, життям.

Висновки. Динаміка подій у новелістиці В. Стефаніка співвідноситься з психологічними станами героїв, внутрішніми процесами їхньої свідомості, переживань, які втілюються у слові. Пряме мовлення героїв стає своєрідним засобом авторського психологізму. В. Стефанік, певним чином «драматизуючи» прозу, прагне не «розповісти» про події, не виявити авторську оцінку та розуміння, а «показати» внутрішні переживання персонажів, сконцентрувати увагу читача на більш драматичних, емоційних життєвих ситуаціях. Репліки часто розбиваються паузами, вигуками. Особливо це відчувається у драматизованих монологіях образків-сценік письменника, які часто відтворюються у формі внутрішньої діалогічної комунікації з уявним співрозмовником, яка містить елементи пригадування подій, осмислення минулого життя та відбиття нинішнього складного психологічного стану героя. Особливостями такої комунікації стають певне спрямування, внутрішня апелюваність до реципієнта (читача). Часто у свідомості героя через уявну комунікацію моделюються ситуації, драматичні події, розігруються цілі драми життя. У таких мовленнєвих конструкціях визначальним стає використання композиційного прийому «сцени на сцені». Отже, новаторство малої прози В. Стефаніка виявляється у видозміні сюжетно-композиційних, наративних властивостей творів, засобів характеротворення та зображення образів персонажів.

Література:

1. Грушевський О. Василь Стефаник. *ЛНВ*. 1908. Кн. 7. Том XLIII. С. 25–30.
2. Островська А. *Експресіонізм у творчості В. Стефаника* : матеріали спецкурсу. Донецьк : Донецький національний ун-т., 2004. 207 с.
3. Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3-х т. Київ : Академія наук Української РСР, 1949. Т. I. Новели. 369 с.
4. Pavis P. *Słownik terminów teatralnych*. Wrocław : ZNO, 2002. 285 s.
5. Swiontek S. *Dialog. Dramat. Metateatr. Z problemów teorii tekstu dramatycznego*. W.-wa: OWE, 1999. 178 s.

References:

1. Hrushevskiy, O. (1908). Vasyl Stefanyk [Vasyl Stefanyk]. *Literaturno-naukovyi visnyk – Literary and Scientific Bulletin*, Book 7, Vol. XLIII, 25–30. [in Ukrainian].
2. Ostrovska, A. (2004). *Ekspresionizm u tvorchości V. Stefanyka: materialy spetskursu* [Expressionism in the works of V. Stefanyk: materials of a special course]. Donetsk: Donetskyi natsionalnyi universytet. [in Ukrainian].
3. Stefanyk, V. (1949). *Povne zibrannia tvoriv u 3 t. T. 1: Novely* [Complete works in three volumes. Vol. 1: Short stories]. Kyiv: Akademiia nauk Ukrainskoi RSR. [in Ukrainian].
4. Pavis, P. (2002). *Słownik terminów teatralnych* [Dictionary of theatrical terms]. Wrocław: ZNO. [in Polish].
5. Swiontek, S. (1999). *Dialog. Dramat. Metateatr. Z problemów teorii tekstu dramatycznego* [Dialogue. Drama. Metatheatre. Issues of the theory of dramatic text]. Warszawa: OWE. [in Polish].

Дата першого надходження статті до видання: 12.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.04.2026